

Het Oosterdelgebied

Het laatste deel van het oude Geestmerambacht

EDWIN PRINS

Een paar kilometer ten noorden van Alkmaar, tegen Broek op Langedijk, ligt het Oosterdelgebied. Dit relatief kleine gebied (zo'n 80 ha) is het laatste stukje van de oude vaarpolders in het Geestmerambacht. De rest van deze voormalige vaarpolder is tegenwoordig op rationele wijze verkaveld. Jarenlang is er weinig aandacht besteed aan het Oosterdelgebied. Verwildering en daarmee aantasting van de cultuurhistorische waarde waren het gevolg. Pas sinds enkele jaren begint men de cultuurhistorische waarde van dit gebied te erkennen en er zijn nu dan ook van verschillende kanten initiatieven genomen om het Oosterdelgebied zo veel mogelijk in haar huidige vorm te behouden. Dit artikel geeft een historisch overzicht van het ontstaan van deze vaarpolder en de meest recente ontwikkelingen in het gebied.

HET ONTSTAAN VAN DE VAARPOLDER
Een vaarpolder is een poldergebied waarin de afzonderlijke percelen niet over land, maar alleen over water te bereiken zijn. Dit lijkt erg onpraktisch in een tijd van zware tractoren met zware opleggers, maar in de tijd dat deze vaarpolders ontstonden, was de schuit het meest efficiënte transportmiddel voor het vervoer van landbouwproducten. Het nadeel van een vaarpolder was wel dat het land in de winter lange tijd onbereikbaar kon zijn. Ook werden de percelen door verdere opdeling steeds kleiner. Dit maakte een efficiënte bewerking moeilijker, vooral als de verschillende percelen ver uit elkaar lagen.

Oosterdelgebied (bron: www.broekerveiling.nl).

De vaarpolder van het Oosterdelgebied is ontstaan doordat de akkers voortdurend werden opgehoogd met bagger uit de sloten. Het baggeren (ook wel slikken genoemd) hing samen met de komst van de tuinbouw in het gebied. De bagger zorgde voor een betere bodemstructuur en, samen met dierlijke mest, voor een betere bodemvruchtbaarheid. Daarnaast leidde het ook tot een aanzienlijke verhoging van de akkers met soms wel meer dan één meter. Het baggeren bleek een uitstekend middel om de grond geschikt te maken en te houden voor de tuinbouw. De zo gevormde tuinbouwgronden waren zeer 'vroeg', wat inhield dat de eerste producten tegen hoge prijzen verkocht konden worden. Door het vele baggeren werden de sloten steeds breder. Tevens werden steeds nieuwe sloten gegraven, waardoor weer nieuwe eilanden ontstonden. Uiteindelijk heeft dat geresulteerd in een landschap waarin water en land allebei vijftig procent van het totale oppervlak uitmaken.

Wanneer het baggeren precies is begonnen is onbekend, maar er werd al in 1494 melding van gemaakt. De tuinbouw was in die tijd echter nog ondergeschikt aan de veeteelt die in het gebied overheerste. Pas aan het begin van de 17e eeuw kreeg de tuinbouw enige betekenis (Du Burck, 1957, pp. 112-115). Het Oosterdelgebied en de omgeving van St-Pancras waren de eerste delen van het Geestmerambacht waar de veeteelt verdrongen werd door de tuinbouw. Van

Museum Broeker Veiling
(foto auteur).

Broek op Langedijk is bekend dat in 1630 al bijna dertig procent van het land in gebruik was als warmoesland (Kuiper, 1980, p. 10), waarschijnlijk in het speciale geval van Broek op Langedijk vooral voor de verbouw van granen. Later werden steeds meer tuinbouwproducten verbouwd. De rest van het Geestmerambacht werd gaandeweg op dezelfde manier als tuinbouwgebied in gebruik genomen en zo ontstond een grote vaarpolder die ook wel het 'Rijk der Duizend Eilanden' werd genoemd. Het gebied rond Broek op Langedijk is al die tijd het centrum van de tuinbouw blijven vormen en menselijke aanpassingen aan het landschap waren hier dan ook het meest in het oog springend. De sloten waren er breder en de percelen hoger opgebaggerd dan in de rest van het Geestmerambacht.

Eeuwenlang stond het Geestmerambacht ook bekend als de 'koolstreek' van Nederland. De kool, maar ook andere tuinbouwproducten, werden in het begin per schuit naar de markten van bijvoorbeeld Alkmaar en Amsterdam varen. Later werden de producten in Broek op Langedijk geveild en per spoor verder vervoerd. Dit gebeurde voor het eerst in de Broeker Veiling, die in 1887 werd gesticht. Een historische gebeurtenis, omdat hiermee in feite ook de grondslag voor het veilingwezen werd gelegd. Het houten veilinggebouw dat er in 1912 werd neergezet, bestaat nog steeds en doet nu dienst als veilingmuseum (Prins, 2000, pp. 24-25).

DE RUILVERKAVELING

Aan het 'Rijk der Duizend Eilanden' kwam een einde toen het Geestmerambacht ruilverkaveld werd. Al in 1935 werden de eerste plannen gemaakt, maar door de enorme omvang en de Tweede Wereldoorlog, duurde het tot 1968 voordat er ook daadwerkelijk een begin mee werd gemaakt. In 1973, drie jaar eerder dan gepland, werd het project afgerond. Dat het werk uiteindelijk drie jaar korter duurde kwam vooral doordat enkele gebieden niet meer werden herverkaveld. Er was een groeiende vraag naar wo-

ningen en ruimte voor bedrijvigheid in de regio en om die reden werden de Daalmeer en de Westbeverkoog niet herverkaveld, maar werden hier respectievelijk woningen en een bedrijventerrein gebouwd. Ook het blok bij Broek op Langedijk ten oosten van de Langedijk (zie de kaart van het werkplan voor de ruilverkaveling op pag. 52) werd niet meer herverkaveld. In het noordelijke gedeelte van dit blok zijn huizen gebouwd op de bestaande eilanden die hiervoor door bruggen met elkaar werden verbonden. Het zuidelijke deel van dit blok, het Oosterdelgebied, werd gespaard. Dit gebied kreeg ook een niet-agrarische bestemming (Groeneveld, p. 163, 1985). Het gebiedje werd bestemd voor recreatie.

DE HUIDIGE PROBLEMATIEK

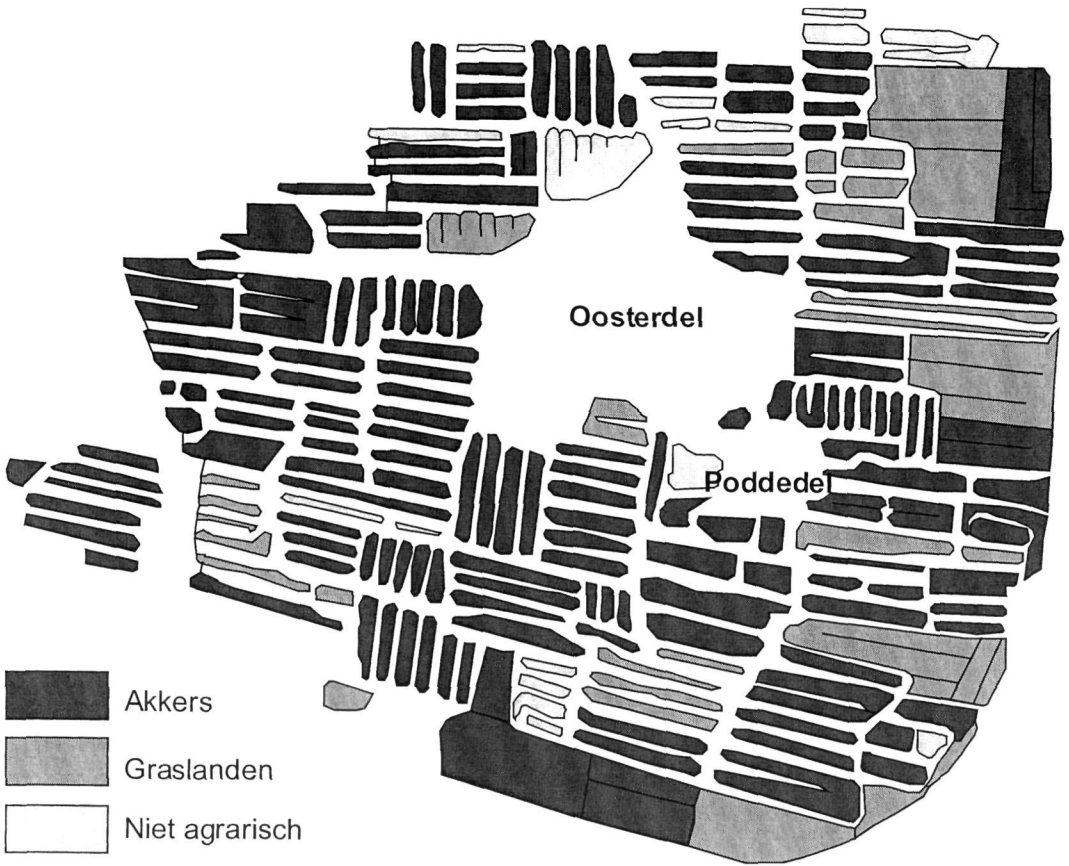
Het Oosterdelgebied werd min of meer aan haar lot overgelaten totdat het in 1980 in bezit kwam van Staatsbosbeheer. Er waren al verschillende plannen gemaakt om ook het zuidelijke gedeelte van het Oosterdelgebied vol te bouwen met huizen, op dezelfde manier als dat in het noordelijke deel was gebeurd, maar dit gevaar leek voorlopig verdwenen door de bemoeienis van Staatsbosbeheer. Ook Staatsbosbeheer kwam in de eerste jaren dat het gebied onder haar beheer viel niet verder dan het opstellen van enkele beheersrichtlijnen. Mede door een teruglopende belangstelling van pachters en de onduidelijkheid over de toekomst van het gebied, kwamen eilanden braak te liggen. Om deze verwildering en andere ongewenste ontwikkelingen tegen te gaan heeft Staatsbosbeheer in 1993 het 'beheersplan Oosterdel' opgesteld. De hoofddoelstellingen uit dit beheersplan zijn het in nagenoeg gawe staat behouden van het verkavelingspatroon, het voortzetten van het (cultuurhistorisch) karakteristieke landgebruik en het behoud van de openheid van het object (Staatsbosbeheer, 1993, p. 11). Hoewel er op deze doelstellingen op zich weinig valt aan te merken, is het moeilijk gebleken om ze in de praktijk ook tot uitvoering te brengen. Het grootste probleem daarbij is steeds het vinden

Het werkplan voor de ruilverkaveling van het Geestmerambacht (bron: Middelbeek, 1967, p. 77).

van mensen die grond willen pachten en het op oorspronkelijke wijze willen bewerken. Doordat in de loop van de tijd kavels braak zijn komen te liggen en er ook eilanden als grasland in gebruik zijn genomen, is de zorg voor de kanten van de kavels verminderd. Vroeger werden deze rietvrij gehouden door het baggeren en om de sloten bevaarbaar te houden. Nu zijn er plekken waar de rietgroei zo uitbundig is dat de oorspronkelijke vormen van de eilanden soms moeilijk zijn terug te vinden en sloten onbevaarbaar worden. Doordat eilanden verwilderden of zijn omgevormd tot grasland, maakt de tuinbouw een

steeds kleiner percentage uit van het totale landgebruik in het gebied. Daarnaast zorgt de verwildering er op sommige plaatsen voor dat de openheid van het gebied gevaar loopt. Volgens een inventarisatie van Staatsbosbeheer uit 1996 is nog steeds 70% van het landoppervlak in gebruik als bouwland. Dit is nog steeds een aanzienlijk aandeel, maar als we bedenken dat aan het begin van de vorige eeuw, toen de tuinbouw nog in volle bloei was, dit aandeel nog ruim 90% was, kunnen we wel degelijk spreken van een sterke achteruitgang. Door het verdwijnen van de tuinbouw dreigt het Oosterdelgebied een

De eilanden van het Oosterdelgebied en hun verschillende terreintypen (bron: Staatsbosbeheer, 1997).

groot deel van haar cultuurhistorische waarde te verliezen. Het is juist de combinatie van het speciale verkavelingspatroon met het oude grondgebruik dat dit gebied zo bijzonder maakt.

Op bovenstaande kaart is te zien welke verschillende soorten bodemgebruik voorkomen in het Oosterdelgebied en hoe deze ruimtelijk zijn verspreid over de verschillende eilanden volgens dezelfde inventarisatie van Staatsbosbeheer uit 1996. Hierbij valt op dat de graslanden vooral aan de oostkant en in het centrum van het gebied te vinden zijn. De meeste graslanden aan de oostkant zijn nooit als bouwland in gebruik geweest en dienden als rietland. Dit riet

werd gebruikt om schuttingen van te vlechten die rondom de akkers werden geplaatst om deze tegen weersinvloeden te beschermen. Hoewel ze hier als grasland staan aangegeven zijn er ook nu nog eilanden te vinden waar voornamelijk riet groeit. De graslanden en de eilanden met bos rond de Oosterdel zijn nu in gebruik als recreatiegebied en zijn dus toegankelijk voor het publiek.

Staatsbosbeheer heeft voor het Oosterdelgebied drie functies aangewezen: landschappelijk, recreatief en natuur. De nadruk ligt op de landschappelijke functie. Het komt echter voor dat de functies onderling conflicten veroorzaken. Zo kan het stimuleren van de natuurfunctie zorgen voor wildoverlast op de eilanden die voor tuinbouw worden gebruikt. Ook kunnen

recreanten die zich buiten de aangegeven eilanden begeven zorgen voor overlast en daarmee voor aantasting van de landschappelijke en de natuurfunctie. Voor de verschillende belanghebbenden in het Oosterdelgebied is het belangrijk dat dergelijke conflicten tot een minimum beperkt blijven.

EEN ONZEKERE TOEKOMST

Naast Staatsbosbeheer en de gemeente Langedijk zijn er ook verschillende particuliere partijen betrokken bij de problematiek van het Oosterdelgebied. Zo is er het Museum Broeker Veiling, dat de oudste groentenveiling van Nederland beheert. Dit museum grenst pal aan het Oosterdelgebied en heeft van oudsher een sterke band met het gebied. Er is een Stichting Broeker Veiling 2010 opgericht, die de directe relatie tussen het museum en het Oosterdelgebied wil vergroten. Op dit moment is de visuele samenhang tussen deze twee nog erg gering. Als oplossing hiervoor, zijn er plannen voor de bouw van een 'wintermuseum' aan de rand van het Oosterdelgebied.

Ook zijn er belangengroepen, zoals de belangengroep Oosterdel en Stichting Langedijk Waterrijk, opgericht. Deze belangengroepen proberen naast het organiseren van evenementen ook het overleg tussen de verschillende betrokken partijen te stimuleren.

De laatste jaren zijn er dus aardig wat mensen actief bezig met het behoud van het Oosterdelgebied. Dit heeft het positieve effect dat steeds meer mensen bekend raken met het gebied en ook met de cultuurhistorische waarde ervan. Dit geldt niet alleen voor mensen die via het een bezoek aan het Museum Broeker Veiling in aanraking komen met het gebied, maar ook op bestuurlijk niveau komt er steeds meer bekendheid. Dit alles heeft ertoe geleid dat de toekomst van het Oosterdelgebied er op dit moment een stuk rooskleuriger uitziet dan tien jaar geleden. Het lijkt bijvoorbeeld nog zeer onwaarschijnlijk dat er woningen gebouwd zullen worden. De problemen zijn hier echter nog niet mee opge-

lost, want het in originele staat houden van het gebied (zelfs al is het maar 80 ha groot) vergt zeer veel arbeid en het is maar de vraag of deze ook in de toekomst nog in voldoende mate aanwezig zal zijn. Een belangrijke opgave hierbij is het behouden en misschien wel vergroten van de samenhang tussen de verschillende landschapselementen. Openheid speelt daarbij een belangrijke rol. Voorkomen moet worden dat steeds meer eilanden gaan verwilderen en er zo hoge begroeiing ontstaat. Er moet daarnaast gestreefd worden naar een zo groot mogelijke visuele samenhang tussen de verschillende landschapsonderdelen.

De grootste zorg voor de betrokkenen bij het gebied blijft echter het vinden van geschikte pachters. Zonder deze pachters is het praktisch onmogelijk om het gebied in haar oude glorie te behouden. Er moet daarom gezocht worden naar mogelijkheden om het voor eventuele pachters zo aantrekkelijk mogelijk te maken om in het Oosterdelgebied aan het werk te gaan. Hierbij valt te denken aan het verlagen van de pachtsom en het eventueel met elkaar verbinden van eilanden. Dit laatste zou de bewerking van de percelen vergemakkelijken, maar houdt wel een verlies in cultuurhistorische waarde in. Dit is een afweging die Staatsbosbeheer in samenspraak met de verschillende betrokken partijen zal moeten maken.

The 'Oosterdel' area: the last part of the old polder 'Geestmerambacht'

The Oosterdelgebied is an area situated near Alkmaar in the polder 'Geestmerambacht'. The landscape was known as a 'vaarpolder'. The separate parcels can only be reached over water. The origin of this unique landscape lies in the rise of horticulture since the 17th century. The original grasslands were transformed in arable land by dredging the existing ditches and bringing the dredge on the parcels. The land became more fertile and higher, which made early harvesting possible. As a consequence the islands became smaller and the ditches wider. This resulted in

a landscape in which water and land covered an equal amount of the total area.

In 1973 a re-allotment took place in the Geestmerambacht. Almost the whole vaarpolder was transformed into a modern regular landscape for which most of the ditches were filled in. Only the Oosterdelgebied maintained her original features. For a long time after the re-allotment, the future of the area was uncertain and the area was neglected during these years. In 1980 'Staatsbosbeheer' became the owner of the area. In 1993 the 'beheersplan Oosterdel', which contained regulations and guidelines for the Oosterdelgebied, had been developed. The main issue in this report was to keep the original landscape of the area intact. Next to landscape, recreation and nature should get a place.

Neglect of the area has led to excessive reed grow, which fills in the ditches and threatens the original features of the islands and of the whole landscape. In recent years the Oosterdelgebied received more attention from both public and government and people are striding to keep it in its original style. The biggest problem however is to find people who want to farm the land in the original way. If horticulture disappears from the Oosterdelgebied a great deal of its historical cultural value will disappear with it. For this reason measures should be taken to make it more attractive for people to come and farm in the Oosterdelgebied.

LITERATUUR

- BURCK, P. DU. (1957). Een bodemkartering van het tuinbouwdistrict Geestmerambacht. Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening 's-Gravenhage.
- GROENEVELD, J. (1985). Veranderend Nederland: een halve eeuw ontwikkelingen op het platteland. Maastricht/Brussel.
- KUIPER, M. (1980). Langedijk, een kijkje in de geschiedenis van. Historisch Genootschap 'Oud West Friesland'.
- MIDDELBEEK, W. (1967). Geestmerambacht 'op de schop'. West Frieslands 'Oud en nieuw', 34e bundel, pp. 74-78. Historisch Genootschap 'Oud West Friesland', Hoorn.
- PRINS, E. (2000). De historisch-geografische waarde van het Oosterdelgebied te Broek op Langedijk (ongepubliceerd rapport). Utrecht.
- STAATSBOSSBEHEER (1993). Beheersplan Oosterdel 1993-2003. Alkmaar.
- STAATSBOSSBEHEER (1997). Kaart met overzicht van terreintypen van object Oosterdel. Alkmaar.
- WEBSITE BROEKERVEILING, www.broekerveiling.nl.